

I dag skal vi hædre de grønlandske kvinder

Af Birgitte Feiring

I dag, den 5. september 2026, markerer FN for første gang Den Internationale Dag for Verdens Oprindelige Kvinder og Piger. Dagen er en anerkendelse af deres lederskab, viden, modstandskraft og bidrag til deres folk og samfund, men skal også skabe opmærksomhed om deres rettigheder og den diskrimination og vold, de fortsat møder.

Dagen falder kun en uge efter offentliggørelsen af to omfattende rapporter om de menneskeretlige aspekter af den såkaldte spiralsag, der har berørt et meget stort antal grønlandske kvinder, det grønlandske samfund som helhed og relationen mellem Danmark og Kalaallit Nunaat (Grønland). Det gør markeringen af den Internationale Dag for Oprindelige Kvinder og Piger konkret, meningsfuld og forpligtende.

I dag bør vi først og fremmest hædre de grønlandske kvinder, som brød årtiers tavshed. Det er deres mod og vedholdenhed, der har tvunget os til at se på en del af den dansk-grønlandske historie, som alt for længe var glemt, fortiet eller reduceret til en administrativ fortælling om modernisering og familieplanlægning.

Historien om spiralkampagnen blev almindeligt kendt i 2022 gennem DR's podcast af samme navn. Under kampagnen fik omkring halvdelen af de grønlandske piger og kvinder i den fødedygtige alder opsat spiral. I samme periode faldt fødselstallet drastisk. Nogle ønskede prævention og gav samtykke, men for mange var det et overgreb uden tilstrækkelig information og uden et frit og informeret samtykke. Nogle af de berørte var børn. Mange fortæller om smerter, traumer og alvorlige følger for deres helbred og mulighed for at få de børn, de ønskede sig.

Naja Lyberth var blandt de kvinder, der bragte sagen frem i lyset. Hun var 14 år, da hun fik opsat en spiral uden at forstå, hvad der skulle ske. Hun har beskrevet, hvordan følgerne rækker langt ud over det enkelte indgreb. Som hun sagde i DR's podcast:

“Mine bedsteforældre og mine forfædre var omgivet af voksne børn og børnebørn og oldebørn i deres ældre dage. Efter spiralkampagnen kan man sige, at mange af os ikke har udsigt til at være omgivet af det antal børn og børnebørn, som vi skulle have haft. Som vi kunne ønske os, at vi havde i det her liv. For slet ikke at tale om dem, der er blevet sterile af spiralkampagnen. Det, der er kommet ud af det eksistentielt, det er også ensomhed inde i. Det er en anden tid, efter spiralkampagnen, kan man sige.”

En historie om beslutninger truffet af andre

I de senere år er den dansk-grønlandske historie blevet genstand for diskussion og nyfortolkning, og flere sager er kommet frem. Der er de tusindvis af børn født uden for ægteskab i Grønland, som efter de daværende særregler ikke havde ret til at få faderskabet fastslået og derfor heller ikke kunne få deres fars efternavn eller arve efter ham. Der er “eksperimentbørnene”, som i 1951 blev sendt til Danmark for at tilegne sig dansk sprog og kultur og siden medvirke til at skabe en dansktalende elite i Kalaallit Nunaat (Grønland). Forsøget kostede mange af børnene deres grønlandske sprog, forbindelsen til familien og en tryk forankring i deres egen kulturelle identitet. Og der er de mange grønlandske børn, som blev adopteret til Danmark, i nogle tilfælde på et grundlag, hvor det kan betvivles, om forældrene gav et frit og informeret samtykke.

Sagerne er forskellige, men samlet viser de en dybere historisk struktur: Andre traf de beslutninger, der berørte det grønlandske folk, deres børn, familier, sprog, kroppe og fremtid.

Det er denne struktur, som gør spiralsagen til mere end en sundhedsskandale. Den handler om retten til selvbestemmelse - både kvindens ret til at bestemme over sin egen krop og det grønlandske folks ret til at forme sin egen udvikling og fremtid.

En del af en global og tragisk historie

FN's specialrapportør for oprindelige folks rettigheder har netop offentliggjort en global rapport om historiske og nutidige krænkelse af oprindelige kvinders og pigers seksuelle og reproduktive sundhed og rettigheder¹. Rapporten giver en international ramme for at forstå spiralsagen.

Overalt i verden har kontrollen med kvinders kroppe og reproduktion været en del af kontrollen med oprindelige folk, deres territorier, ressourcer, identitet og fremtid. Tvangssterilisering, prævention uden samtykke, seksuel vold og fjernelse af børn er ikke identiske handlinger. Men de er historisk blevet båret af beslægtede forestillinger: at kolonimagten eller staten vidste bedre end oprindelige folk selv, hvordan de burde leve, danne familie og skabe deres fremtid.

I Australien blev børn af oprindelige folk tvangsfjernet i et omfang, så man taler om de stjålne generationer. I Canada og USA blev generationer af børn sendt på kostskoler, hvor de blev skilt fra deres familier, sprog og kultur; mange blev udsat for vold, seksuelle overgreb, sygdom og død. I flere lande er oprindelige kvinder blevet udsat for sterilisation eller langvarig prævention uden et frit og informeret samtykke.

Specialrapportøren fremhæver, at overgreb mod oprindelige kvinders reproduktive rettigheder ikke kun rammer den enkelte. Kvinder er livgivere, bærere og formidlere af sprog, viden, kultur og identitet. Når deres mulighed for selv at bestemme om og hvornår de vil have børn indskrænkes, rammes også deres familier og deres folk.

Sammenligningen med lignende overgreb i andre lande afgør ikke, hvordan spiralsagen skal vurderes juridisk. Men den viser, at det, der skete i Kalaallit Nunaat, indgår i et genkendeligt globalt mønster, hvor kolonimagter og stater har grebet ind i oprindelige folks familieliv, reproduktion og kulturelle kontinuitet.

Mange af disse indgreb blev forklaret med gode hensigter. Man ville civilisere, modernisere, udvikle, hjælpe eller beskytte. Men omsorg bliver til magtudøvelse, når den tilsidesætter de berørtes ret til selv at bestemme som individer, som kvinder og som folk.

Når juraen definerer sandheden

De to nye rapporter - udarbejdet af henholdsvis Dalee Sambo Dorough og Miriam Cullen samt Jonas Christoffersen og Jensine Nedergaard - er omfattende og anlægger meget forskellige juridiske og metodiske perspektiver. Rapporterne er lange, komplekse og fortjener en grundigere behandling, end det er muligt at give dem kort efter offentliggørelsen, men der er iøjnefaldende forskelle.

Dorough og Cullen finder et rimeligt grundlag for at antage, at en række alvorlige menneskerettighedskrænkelser fandt sted, og de analyserer sagen i lyset af både individuelle og kollektive rettigheder, kolonialisme og oprindelige folks særlige beskyttelse.

Omvendt individualiserer Christoffersen og Nedergaard konsekvent både hændelserne og rettighedsspørgsmålene: Hvad skete der med den enkelte kvinde, hvad var hensigten for den enkelte læge, og kan et gyldigt samtykke udledes i det konkrete møde? Den bredere koloniale

¹ Historical and contemporary forms of violations against the sexual and reproductive health and rights of Indigenous women and girls – Report of the Special Rapporteur on the rights of Indigenous Peoples, Albert K. Barume, kan tilgås [her](#).

sammenhæng omtales, men kollektive rettigheder og de samlede følger for det grønlandske folk tillægges ikke en selvstændig juridisk betydning. Dermed risikerer det overordnede mønster at forsvinde i en række enkeltstående hændelser, der ofte er ufuldstændigt dokumenterede.

Denne forskel mellem rapporterne bliver særlig tydelig i vurderingen af kvindernes vidnesbyrd og spørgsmålet om samtykke. Christoffersen og Nedergaard sonderer mellem "juridisk sandhed" og "psykologisk sandhed". Kvindernes oplevelse kan ifølge rapporten være psykologisk sand, uden at deres erindringer nødvendigvis udgør tilstrækkeligt grundlag for juridiske eller historiske konklusioner.

Det er naturligvis en grundlæggende juridisk opgave at vurdere bevisers styrke. Erindringer skal - ligesom anden evidens - vurderes kritisk og i sammenhæng. Men betegnelsen "psykologisk sandhed" risikerer at skubbe kvindernes vidnesbyrd ind i et privat rum af følelser og efterfølgende fortolkninger. I en sag, hvor myndighedernes journaler ofte er mangelfulde eller ikke længere eksisterer, kan dette skabe en næsten umulig bevismæssig situation: Fraværet af dokumentation fra forvaltningen svækker dem, der fortæller, hvad forvaltningen gjorde mod dem.

Sondringen får særlig betydning, når rapporten vurderer, om kvinderne og pigerne gav deres samtykke til indgrebene. Problemet bliver tydeligt i rapportens brug af ordet "adfærdssamtykke". Hvis en læge foreslog en spiral, og kvinden ikke sagde fra, men eksempelvis lagde sig på briksen, kan der ifølge rapporten have foreligget et "juridisk gyldigt samtykke", selv om samtykket ikke var "psykologisk frivilligt". Men en pige, der adlød en læge, en lærer eller en anden dansk autoritet, gav ikke nødvendigvis sit samtykke, blot fordi hun ikke gjorde fysisk modstand. Hun kan have manglet information, sprog, modenhed eller en oplevelse af overhovedet at kunne vælge. Frivillighed, forståelig information og reel mulighed for at sige nej er ikke uvæsentlige psykologiske tillæg. De er selve forudsætningen for, at samtykket beskytter patientens selvbestemmelse. Man kan ikke uden videre anvende nutidens sundhedslov på indgreb foretaget for 50 eller 60 år siden. Men fraværet af en moderne, detaljeret samtykkelov gør heller ikke et overgreb til et ikke-overgreb.

Det er netop her, den koloniale kontekst er afgørende. Hvis analysen isoleres til hændelsen, hvor den enkelte pige lagde sig på briksen, forsvinder det ulige magtforhold, den organiserede praksis, skolernes og sundhedsvæsenets rolle og den overordnede politik, som hændelsen indgik i. Et menneskeretligt perspektiv må kunne rumme både den konkrete handling og den struktur, der gjorde den mulig.

Var det et folkedrab?

I den forløbne uge, har diskussionerne om de to rapporter fokuseret på et enkelt spørgsmål: Var hændelserne af en sådan karakter, at den danske stat gjorde sig skyldig i folkedrab?

Folkedrabskonventionen opregner en række handlinger, der kan udgøre folkedrab. En af dem er at gennemføre foranstaltninger, som har til formål at forhindre fødsler inden for en national eller etnisk gruppe. Folkedrab er en snæver juridisk kategori med et meget højt beviskrav. Der skal kunne påvises en særlig hensigt om helt eller delvist at ødelægge en national eller etnisk gruppe som sådan.

Ingen af rapporterne finder, at den særlige hensigt om folkedrab er bevist. De er derimod grundlæggende uenige om, hvor kategorisk folkedrabsspørgsmålet kan afvises på det foreliggende materiale. Dorough og Cullen finder rimeligt grundlag for at antage, at der blev gennemført foranstaltninger med det formål at forhindre fødsler blandt grønlændere og at Danmark kan have tilsidesat sin pligt til at forebygge sådanne handlinger. En endelig afgørelse kræver efter deres vurdering en domstol med mandat og mulighed for at undersøge det samlede bevismateriale.

Christoffersen og Nedergaard når til en langt mere kategorisk konklusion: Der var ikke tale om folkedrab, og der var hverken en forsætlig eller systematisk praksis med spiraloplægninger uden samtykke. Christoffersen og Nedergaard drager selv vidtgående juridiske konklusioner, men anfører samtidig, at det i sidste ende tilkommer danske, grønlandske og internationale domstole at fortolke de internationale forpligtelser og træffe en bindende afgørelse. Det skaber en spænding i deres rapport. Hvis materialet er for ufuldstændigt til sikre positive konklusioner, må man spørge, om det samtidig kan bære en så sikker negativ konklusion.

Derfor bør folkedrabsdiskussionen hverken afvises med et enkelt ord eller overtage hele fortællingen; hvis spørgsmålet fortsat er juridisk åbent, bør eksperter udvise den samme tilbageholdenhed med kategoriske frifindelser, som de med rette kræver af dem, der fremsætter anklagen.

Samtidigt er det vigtigt, at rapporternes fælles udgangspunkt ikke forsvinder i uenigheden. Begge rapporter lægger til grund, at der var tilfælde, hvor grønlandske piger og kvinder fik opsat spiral uden et juridisk gyldigt samtykke, selv om de vurderer omfanget, systematikken og det retlige ansvar meget forskelligt.

Kvinderne må forblive i centrum

Den juridiske uenighed blandt eksperterne vil formentlig fortsætte i mange år, men konsekvenserne af denne debat bæres først og fremmest af kvinderne selv. De risikerer at blive retraumatiseret, at få deres vidnesbyrd draget i tvivl og endnu en gang at blive pålagt byrden ved at dokumentere og genfortælle de overgreb, de har været udsat for. De må ikke reduceres til bevismateriale eller statister i en strid mellem eksperter, eller udsættes for nye krænkelser gennem den måde, deres erfaringer behandles og diskuteres på.

Det var kvinderne, der brød tavsheden. Deres vidnesbyrd har ført til udredninger, officielle undskyldninger og mulighed for økonomisk godtgørelse. I marts 2024 anlagde 143 kvinder sag mod den danske stat. Sagen endte ikke med en dom, men staten åbnede efterfølgende mulighed for individuelle forlig, og en generel godtgørelsesordning på 300.000 kroner blev indført. I august 2025 undskyldte statsminister Mette Frederiksen på Danmarks vegne for den systematiske forskelsbehandling og myndighedernes svigt frem til 1991. Jens-Frederik Nielsen undskyldte på Naalakkersuisuts vegne for indgreb efter Kalaallit Nunaats overtagelse af sundhedsvæsenet i 1992.

Undskyldningerne og godtgørelsen placerer ansvaret hos de myndigheder, der svigtede. Men oprejsning kan ikke standse ved ord og økonomisk compensation.

Fra undskyldning til oprejsning

Efter international menneskeret har mennesker, hvis rettigheder er blevet krænket, ret til et effektivt retsmiddel. Når alvorlige krænkelser kan tilskrives staten, omfatter statens ansvar en pligt til at undersøge dem og yde en tilstrækkelig, effektiv og hurtig reparation. Afhængigt af krænkelsen og dens følger kan reparation bestå af restitution, erstatning, rehabilitering, tilfredsstillelse og garantier for, at krænkelserne ikke gentager sig. FN's specialrapportør for oprindelige folks rettigheder understreger, at svaret på historiske og systemiske overgreb mod oprindelige kvinder ikke alene kan være individuelt; det må også rumme kollektive reparationsformer og institutionelle forandringer.

I sidste uge foreslog Jens-Frederik Nielsen, at Kalaallit Nunaat og Danmark i fællesskab nedsætter en forsoningskommission, og Mette Frederiksen tilsluttede sig forslaget. Det kan blive et vigtigt næste skridt, hvis den udvikles med grønlandsk lederskab og med de berørte kvinder

som rettighedshavere og centrale deltagere. Kvinderne skal have reel indflydelse på, hvordan deres historie bevares og fortælles, og på hvad oprejsning skal betyde i praksis. Kommissionen bør kunne fremsætte konkrete anbefalinger om blandt andet kollektive reparationer, støtte til de berørte, mindesmærker, arkivadgang, undervisning og de institutionelle ændringer, der kan forhindre gentagelse.

Netop en sådan vilje til at lade erkendelsen få praktiske følger er også afgørende for Danmarks og Kalaallit Nunaats internationale arbejde. I årtier har de været stærke fortalere for oprindelige folks rettigheder. Spiralsagen giver dette arbejde en ny og forfærdelig klangbund:

Troværdigheden af dette arbejde vil fremover afhænge af, hvordan Danmark og Kalaallit Nunaat forholder sig til krænkelser i deres fælles historie og institutioner.

For min egen forståelse af den dansk-grønlandske historie vil der altid være et før og et efter, at jeg hørte Naja Lyberths ord. Spiralsagen skriver sig for mig ind i den brede og tragiske historie om beslutninger truffet hen over hovedet på oprindelige folk og om indgreb i deres mulighed for at føre familie, kultur og identitet videre.

Historien handler imidlertid ikke kun om de overgreb, der fandt sted. Den handler også om de kvinder, der fandt hinanden, brød tavsheden og fik sagen frem i offentligheden. På denne dag bør vi derfor hædre de grønlandske kvinder - for deres vedholdenhed og for den forandring, deres indsats har skabt. At tage deres erfaringer alvorligt forpligter Danmark og Kalaallit Nunaat til at omsætte den opnåede viden til konkret handling og styrket respekt for retten til selvbestemmelse.